

Pirmosios žinios apie Japoniją lietuviškoje spaudoje. Stepono Kairio trilogija (1906 m.)

(konferencijos pranešimas)

Dr. Birutė Railienė

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

Svarbiausios sąvokos: Japonija lietuviškoje spaudoje, Steponas Kairys, japonologija, japonų konstitucija

SANTRAUKA

Mūsų žiniomis, pirmoji žinutė apie Japoniją lietuviškai buvo išspausdinta laikraštyje Žemaičių ir Lietuvos apžvalga 1891 m., rašyta apie katalikų misionierių veiklą šioje šalyje. Po kelerių metų pasirodė dar 3 trumpos žinutės apie tikėjimą, filosofinę poeziją, apie politinį gyvenimą, savo įspūdžius Japonijoje aprašė JAV tarnaujantis lietuvis. Tačiau tarp trumpų žinučių, kurių dabar daugumą galima paskaityti svetainėje www.epaveldas.lt, išsiskyrė trys S. Kairio parašytos knygelės (1906 m.), kurias pelnytai galime vadinti japonologijos pradžia Lietuvoje: **Japonija seniau ir dabar; Kaip japonai gyvena dabar; Japonų konstitucija.**

Šis S. Kairio žingsnis paskatino atskleisti mažai tyrinėtą jo kūrybos puslapį. Juk ir visoje Lietuvoje, ir Lietuvos politika besidominčiai auditorijai S. Kairys (Tumasonis, 1879–1964) daugiau žinomas kaip Lietuvos politikas, visuomenės veikėjas, Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto pirmininkas, Lietuvos Nepriklausomybės akto signataras, inžinierius, profesorius.

Prieš keletą metų Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka gavo užklausą iš Lietuvos ambasados Japonijoje apie pirmąsias publikacijas lietuviškai, kuriose būtų minima Japonija, taip pat – norėta

pamatyti Stepono Kairio parašytas knygeles apie Japoniją. Tiesa, jos buvo pasirašytos Dėdės slapyvardžiu.

Mūsų žiniomis, pirmoji žinutė buvo išspausdinta laikraštyje *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga* 1891 m., apie katalikų misionierių veiklą Japonijoje (Žebrys 1891). Po kelerių metų pasirodė dar 3 trumpos žinutės apie tikėjimą Japonijoje (Apie japonėzu viera 1894), filosofinę poeziją (Japanėzu giesmes 1894), apie politinį gyvenimą (Homolickis 1894), savo įspūdžius Japonijoje aprašė JAV tarnaujantis lietuvis (Sujeta 1900). Tačiau tarp trumpų žinučių išsiskyrė trys S. Kairio parašytos knygelės, kurias pelnytai galime vadinti japonologijos pradžia Lietuvoje: **Japonija seniau ir dabar (1906); Kaip japonai gyvena dabar (1906); Japonų konstitucija (1906).**

Šis S. Kairio žingsnis paskatino atskleisti mažai tyrinėtą jo kūrybos puslapį. Ne tik *Mokslo ir technikos raidos Lietuvoje* konferencijos auditorijai, bet ir visoje Lietuvoje, ir apie Lietuvos politiką žinančiai auditorijai St. Kairys (Tumasonis) – žinomas Lietuvos politikas, visuomenės veikėjas, Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto pirmininkas, Lietuvos Nepriklausomybės akto signataras, inžinierius, profesorius.

Baigęs Peterburgo technologijos institutą 1908 m. išvyko į Rusijos gilumą projektuoti ir statyti geležinkelio tiltų. Grįžęs, 1912–1916 m. projektavo bei vykdė kanalizacijos darbus Vilniuje. 1923–1938 m. vadovavo vandentiekio ir kanalizacijos atnaujinimo darbams Lietuvoje. Kaunas jo dėka tapo vienu pažangiausių sanitarijos prasme miestų, o S. Kairį imta vadinti Lietuvos ekologijos pionieriumi. Jo iniciatyva buvo pradėti statyti Vilniaus ir Kauno sanitariniai įrengimai. Kanalizacijos ir vandentiekio kursus St. Kairys dėstė Lietuvos, vėliau – Vytauto Didžiojo universitetuose, parašė knygą „Miestų kanalizacija“. Būdamas tremtyje Vokietijoje būrė mokslininkus, inžinierius išėivius, kartu parengė išlaisvintos Lietuvos atstatymo planą. 1949 m. Vokietijoje išleido studiją „Išlaisvintos Lietuvos ūkis“ (Stražnickas 1999).

Apie S. Kairį yra parašytos kelios biografijos knygos, nemažai straipsnių. Iki pat šių metų pavasario, kuomet Lietuvoje atsirado Kumiko Hirano (2010) parašyta knyga apie S. Kairį, retas girdėjo, kad jis – dar ir apie Japoniją rašęs. Net ir savo atsiminimuose apie šias knygeles – neužsiminė.

S. Kairio asmenybė negalėjo nežavėti – jaunas vyras, visa širdimi mylintis tėvynę (tais laikais būti lietuviui reikėjo turėti drąsos), aktyviai dalyvaujantis politinėje veikloje, studijuojantis vienoje žymiausių Rusijos aukštųjų mokyklų – Peterburgo technologijos institute – nusprendė ir parašė išsamų darbą apie Japoniją. Ir išleido. 1906 m. S. Kairiui buvo 27 metai.

Norėtume trumpai supažindinti su kai kuriomis autoriaus mintimis apie šią tolimą šalį, apie jo paties apsisprendimą tokį veikalą parašyti. Juk kaip parodė periodinės spaudos apžvalga, iki 1906 m. lietuviškai apie Japoniją tebuvo parašyta kelios trumpos žinutės. Pats autorius kreipiasi į skaitytoją tokiais žodžiais (kalba beveik netaisyta – B. R.):

(...) Japonijoje yra daug daiktų, kurie verta būtų pamatyti ir pažinti. Verta būtų daugelio daiktų nuo japonų net pasimokyti ir pasekti jų pavyzdys. Turtingam visiškai nesunku tai padaryti (...). Bet yra ir vargšui kelias su Japonija susipažinti. Apie tą šalį, jos žmones, papročius ir žmonių gyvenimą yra daug labai gerų knygų prirašyta, tik bėda – ne mūsų kalba. Todėl tą knygutę rašant norima buvo ateiti pagalbon tiems lietuviams, kuriems Japonija rūpi pažinti, bet kurie savąją kalbą temoka. (Japonija seniau ir dabar 1906: 15)

Toliau autorius paaiškina, kokias temas stengsis plačiau aprašyti:

Iš pradžių papasakosime apie japonų žemdirbystę, paskui apie jų kelius, prekybą, pramonę ir darbininkų padėjimą. Vėliau bus kalbama apie žmonių apšvietimą, tikėjimą, jų būdą ir papročius. Ant galo bus išdėta, kaip Japonijoje rėdoma dabar, kokie jos įstatymai ir kokia vyriausybė (...) (ten pat: 16)

Visos trys knygelės pasirodė tik pasibaigus Japonijos–Rusijos karui, kuriame Japonija laimėjo. Šis karas istorijoje minimas kaip naujausios karo technikos, ypač karinio jūrų laivyno techninių pasiekimų išbandymas.

Svarbiausiu savo veikalo apie Japoniją klausimu pats autorius pavadino japonų pergalės ką tik pasibaigusiame kare receptą (pakankamai išsamiai išdėstytas knygelėje „Japonų konstitucija“):

(...) pasistengsime atsakyti klausimą, kuris turbūt visiems rūpi – būtent, dėl ko japonai taip atkakliai mušėsi pabaigto jau karo metu ir dėl ko jie galėjo viršų paimti, mažesni būdami. (ten pat: 16)

Knygelių stilius – ir dalykiškas, kartais net sausokas, iliustruotas paskutiniųjų 10 metų statistiniais ekonomikos, demografijos, duomenimis, ir kartu – šmaikštus; rasime nemažai ironiškų palyginimų su Lietuvos ar Rusijos imperijos gyvenimu.

JAPONIJA SENIAU IR DABAR

Pateikęs trumpus geografijos faktus, autorius neslepia savo simpatijos šaliai:

Visa kalnuota, visa miškais apaugusi, žalia nuo pasėtų javų (gal derėjo sakyti – ryžių? – B. R.) Japonija pavasarį ir rudens laiku esti panaši į gražų sodą. (ten pat: 1)

Apie pačius krašto gyventojus irgi atsiliepta šiltai: linksmi, švelnūs ir malonūs, kaip jų krašto saulutė (ten pat: 2). Šalies santvarkos aprašymuose autorius nevengia palyginimų: imperatorius – karalius, daimija – didžiūnas, samurajai – vidutinės bajorijos luomas, pagarsėję kaip atsidavę kareiviai, labiau bijojo gėdos, negu mirties, cheimin – baudžianinkai, liaudis. Paprastus palyginimus neretai papildė ir šmaikštesne pastaba: „daimijos buvo panašūs į mūsų škius ponus – tokie pat godūs ir nepasotinami.“ (Japonija seniau ir dabar 1906: 5). Trumpa Japonijos istorijos apžvalga pabaigiama XIX a. pab. – XX a. pr. svarbiausiais įvykiais – 1872 m. panaikinta baudžiava, 1891 m. paskelbta konstitucija, Japonijos pergalė Japonijos – Rusijos kare, kuriame susirėmė su „galinčiausia pasaulyje valstybe, išmušė priešui šimtus tūkstančių žmonių ir paskandino dešimtis daug geresnių laivų (...)“ (ten pat: 15)

S. Kairys, kaip gabus technikai jaunuolis, savo susidomėjimą įterpia ir į knygos eilutes:

(...) reikėjo pasimokyti nuo baltųjų visko, ko pas juos gera buvo. O gera šis tas vis tik buvo. Sakysim, visi japonai matė, kad šogūno

karūmenė, europietišškai apginkluota ir išmokyta, labai gerai mušėsi. Šarvuoti laivai, Europoj padaryti, mušdamiesi už šogūnų, lengvai išvartė ir paskandino didesnę pusę karaliaus laivyno, patys gi buvo visai neįveikiami. (Ten pat: 12)

KAIP JAPONAI GYVENA DABAR

Medžiaga padalinta į skyrius: Žemės dirbimas; Japonijos keliai, prekyba ir pramonija; darbininkų padėjimas; Žmonių apšvietimas; Japonų tikėjimas. Šioje knygelėje taip pat rasime palyginimų su Lietuvos gyvenimu:

Pas mus Lietuvoj ant ketvirtoto varsto [varstas – 1 km., 1/4 varsto – 2500 m² – 25 arai] vidutiniškai prisieina apie 60 žmonių, Japonijoje ant tokio pat žemės ploto gyvena (...) 300 ir daugiau (...). (Kaip japonai gyvena dabar 1906: 1)

Bajorija, nors mažai ką pati tedirba ir tik dejuoja ir skundžias ant blogų metų, kaip ir mūsų, gyvena vis tik gana riebiai ir sočiai. (ten pat: 3)

Autorius drąsiai giria japonus už pažangą pramonėje, technikoje, moksle:

Reikia priminti, kad žemei tręšti paskutiniu laiku japonai pradėjo vartoti pramanytuosius mėšlus – superfosfatą ir kitus. (ten pat: 2)

Seniaus dauguma laivų kapitonų buvo iš svetimtaučių; dabar japonai juos pamaino savaisiais. Nors už tą ant jų nemažai kas šunis karia, peikdami už nepatyrimą, tačiau japonai nelabai tų zaunų teklauso. Jie tikisi neužilgo išmoksį taip pat gerai ir drąsiai plaukyti vandenynais, kaip šiandien gerai ir drąsiai vaikščioja sausuma. (ten pat: 6)

Jeigu japonai per tris dešimtis metų suspėjo tiek naujų daiktų perimti iš Europos (...) galima spėti, kad ir toliau jie neapsileis (...) ir gal už šimto ar kito metų Japonija virs Tolimųjų Rytų Anglija (...). (ten pat: 9)

Reikia apskritai pasakyti, kad reta pasaulio tauta temokėjo taip giliai atjausti mokslo naudingumą, ir jokia kita negalėjo taip greitai ir gerai perimti ir pritaikyti mokslo išradimų prie savo gyvenimo reikalų.

jeigu daugelyje daiktų japonai suspėjo šiandien susilyginti su vakarų Europa, tai labiausiai dėl to, kad jie pasiskubino išpildyti troškimą savo mikado. (...) (ten pat: 33)

1872 m. išleistame manifeste apie švietimą buvo parašyti žodžiai, kuriuos autorius cituoja:

Aš [Imperatorius] noriu, kad mano valstybėj nebūtų nei vieno nemokyto žmogaus. (ten pat: 33)

JAPONŲ KONSTITUCIJA

Pirmiausia rasime išsamią įžangą pagrindinei temai apie konstituciją: beveik pusė knygelės skirta aprašyti japonų būdai ir papročiams, teisėtvarkos raida.

Šią knygelę galėtume pavadinti pačia kritiškiausia, autorius atkreipia skaitytojo dėmesį į šalies socialines bei politines negeroves iki konstitucijos. Skyreliui „Kaip buvo išgauta konstitucija“ skirti net 7 puslapiai.

Paprastai paaiškinęs, kas apskritai yra konstitucija, autorius trumpai išvardijo pagrindinius konstitucijos punktus ir pats užduoda sau klausimą: „ar gera Japonijos žmonėms naujoji tvarka?“ Ir toliau atsako:

Kad ir ne geriausia, ji vis tik yra nepalyginamai žmonėms naudingesnė už pirm buvusią. Ir mikado pavaldiniai privalo džiaugtis ne tik iš to, kad jiems pasisekė paimti į savo rankas bent dalis valdžios. Revoliucija pareikalavo iš japonų labai mažai kraujo (...) Tolimesnės japonams reikalingos permainos eis dabar greičiau ir lengviau (...) Didesnės permainos turbūt ir čia neapsieis be kraujo praliejimo (...). (Japonų konstitucija 1906: 25)

Skyrelio pabaigoje cituojami Imperatoriaus žodžiai apie konstituciją:

Prisiekiame, kad stengsimės iš paskutiniųjų, idant bajorams, kariuomenei ir apskritai visai tautai būtų gera, idant patys mano valdomieji naująją tvarką pamiltų labiau už senąją. (ten pat: 27)

Pagaliau, kaip ir žadėjo pirmojoje knygelėje, autorius išsamiai aprašo „Dėlko japonai rusus apgalėjo.“ Pačius karo eigos faktus tik trumpai paminėjęs, skaitytojo dėmesį atkreipia į psichologinį sėkmingos karo baigties klausimą:

Bet dėl ko pas japonus buvo užsidegimas širdyse, buvo visur gera tvarka ir geras dėl to jų karo galas? Visų pirma dėl to, kad japonai karo norėjo (...). (ten pat: 27)

Toliau paaiškinta, kokia naudą matė žemdirbiai, savoje tėvynėje nebeturintys laisvo žemės plotelio, kokią naudą – darbininkai, kurie laukė naujų rinkų savo gaminamoms prekėms, taip pat – prekybininkai. Apie samurajus, kurie taikos metu buvo paversti „činaunikais“ ir „kanceliarijų plunksna vedžiojo“ – o prasidėjus karui, juose „pabudo bočių dvasia“. Apie pačios vyriausybės apsisprendimą kariauti autorius taip pasakoja:

(...) vyriausybė kartu su visa tauta ėmė rūpestingai ruoštis prie karo. Ji tylomis mokino kareivius, taisė šautuvus ir patrankas, statė ir pirkto laivus. (...) Tūkstančiai japonų visokiuose rūbuose pasipildė po Mandžūriją, Sibirą, atvažiavo net Rusijon, savo priešą tirti ir rinkti visokių reikalingų žinių. Ir viskas, kas japonų buvo daroma, buvo daroma kuo geriausiai. Jų vyriausybė netinginiavo ir neleido niekais žmonių pinigų, nes jos darbą ten prižiūrėjo deputatai. Patįs žmonės gerai pildė gerus vyriausybės įsakymus, nes būdami apsišvietę suprato, kad būsimas karas ne juokai. (ten pat: 31)

Knygelė užbaigiama iškilmingai žodžiais:

Užtai, kuomet atėjo laikas kovon stoti, japonai buvo apsiginklavę nuo galvos iki kojų. Jie drąsiai užkabino priešą, visai nepasiruošusį, tamsų, vedamą drutų, bet nesumaningų [vadovų]. (...) Jie parodė darbu ir mūsų kareiviams, ir caro vyriausybei, kad laisvi ir šviesūs žmonės lengvai gali paimti viršų ant tamsių vergų, nors jų būtų ir tris kartus daugiau.“(ten pat: 31)

Nepagailėjęs laiko, kurio jam taip trūko, S. Kairys lietuviams atvėrė pirmą langą į tolimą šalį, kurios santvarka galbūt galėjo pasitarnauti kuriant naują Lietuvą. Juk buvo 1906 metai, ką tik pasibaigęs Didysis

Vilniaus Seimas, suformulavęs Lietuvos politinės autonomijos reikalavimą. Praėjo daugiau nei 100 metų ir galime apsidairę pamatyti, kiek japoniškų receptų lietuviai sugebėjo pritaikyti.

PIRMOSIOS PUBLIKACIJOS APIE JAPONIJĄ LIETUVIŠKAI

1891

Žebrys, Juozas. Japonijos mučelninkai / Parasze Karvedys // Žemaičių ir Lietuvos apžvalga. – 1891, Nr. 7–23. – Tas pats: [interaktyvus] Epaveldas [žiūrėta 2011–10–15]. Prieiga per internetą: <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=34993&biRecordId=4036>
Rašoma apie katalikų misionierių veiklą Japonijoje.

1894

Apie japonėzu viera / Sz. iš L. // Tilžės keleivis. – 1894, dec. 5 (97), [2]. – Tas pats: [interaktyvus] Epaveldas [žiūrėta 2011–10–15]. Prieiga per internetą: <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=48229>

Japonėzu giesmes / Sz. iš L. // Tilžės keleivis. – 1894, dec. 5 (97), p. [2]. – Tas pats: [interaktyvus] Epaveldas [žiūrėta 2011–10–15]. Prieiga per internetą: <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=48229>

Rašoma apie filosofinę poeziją, su eilėraščių fragmentais.

Homolickis, Stasys. „Paskutinės laikraščių žinės daneša ...“ / Stasis // Nauja gadynė. – 1894, Nr. 33, p. 1–2. – Tas pats: [interaktyvus] Epaveldas [žiūrėta 2011–10–15]. Prieiga per internetą: <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=16723&biRecordId=3024>

Rašoma apie Japonijos politinį gyvenimą.

1899

„Gyrus lietuviškųjų arklių nuskambėjo ir į Japoną ...“ // Lietuviška ceitunga. – 1899, sept. 12 (Nr. 37), p. [3]. – Tas pats: [interaktyvus] Epaveldas

[žiūrėta 2011–10–15]. Prieiga per internetą: <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=118114>

Rašoma apie svečius iš Japonijos, apsilankiusius Gudvalių ir Trakėnų žirgynuose.

1900

Sujeta, Antanas. Iš Japonijos: [JAV lietuvių kareivio įspūdžiai] / A. B. Sojeta // Vienybė lietuvniukų. – 1900, rugs. 19 (Nr. 38), p. 457.

Savo įspūdžius apie Japoniją pasakoja JAV kariuomenėje tarnaujantis lietuvis.

1904

Jurgelaitis, Jonas. Šventė „Atradimo krikščionių“ (17 merčą) / parašė J. J. // Kaimynas – 1904, merca 18 (Nr. 12), p. 90–91. – Tas pats: [interaktyvus] Epaveldas [žiūrėta 2011–10–15]. Prieiga per internetą: <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=84182>; merca 25 (Nr. 13), p. 98–99. – Tas pats: [interaktyvus] Epaveldas [žiūrėta 2011–10–15]. Prieiga per internetą: <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=84181>

Apie krikščionybės ištakas Japonijoje.

1905

Burba, Jonas. Kaip Japonijoje švenčia Naujus metus / J. B. // Vilniaus žinios. – 1905, saus. 1 (Nr. 14), p. 3. – Tas pats: [interaktyvus] Epaveldas [žiūrėta 2011–10–15]. Prieiga per internetą: <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=27644>

Žmonių apšvietimas Japonijoje // Vilniaus žinios. – 1905, bal. 6 (Nr.19), p. 3. – Tas pats: [interaktyvus] Epaveldas [žiūrėta 2011–10–15]. Prieiga per internetą: <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=27448>

Untulis, Matas. Apie Japoniją / M.U. // Lietuvių laikraštis. – 1905, Nr. 32, p. 453–454. – Tas pats: [interaktyvus] Epaveldas [žiūrėta 2011–10–15]. Prieiga per internetą: <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=75351&biRecordId=7418>

Naujo meto šventė Japone / K. // Tilžės keleivis. – 1905, dec. 31 (Nr. 24), p. [2–3]. – Tas pats: [interaktyvus] Epaveldas [žiūrėta 2011–10–15]. Prieiga per internetą: <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=47230>

1906

Kairys, Steponas. Japonija seniau ir dabar. – Vilnius : B-vė „Šviesa“, 1906. – 16 p. – (Šviesa Nr. 11).

Kairys, Steponas. Japonų konstitucija. – Vilnius : B-vė „Šviesa“, 1906. – 31 p. – (Šviesa Nr. 15).

Kairys, Steponas. Kaip japonai gyvena dabar. – Vilnius : B-vė „Šviesa“, 1906. – 48 p. – (Šviesa Nr. 12).

Pleirytė-Puidienė, Ona. Darbininkų buvis Japonijoje / Pl. // Vilniaus žinios. – 1906, saus. 31 (Nr. 24), p. 4. – Tas pats: [interaktyvus] Epaveldas [žiūrėta 2011–10–15]. Prieiga per internetą: <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=27448>

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Apie japezų viera. 1894. Sz. iš L. *Tilžės keleivis*. Dec. 5 (97), [2].

Hirano, K. 2010. *Saka-no ue-no Japonija*. Tokyo: Sankeishinbunshuppan

Homolickis, S. 1894. „Paskutinės laikraščių žinės daneša ...“ : [apie Japonijos politinį gyvenimą] / Stasis // Nauja gadynė. – Nr. 33, p. 1–2.

Japezų giesmes: [apie japonų filosofinę poeziją: su eilėraščių fragmentais]. 1894. Sz. iš L. *Tilžės keleivis*. Dec. 5 (97), p. 2.

Japonija seniau ir dabar / parašė Dėdė. 1906. Vilnius: Šviesos b-vė

Japonų konstitucija / parašė Dėdė. 1906. Vilnius: Šviesos b-vė

Kaip japonai gyvena dabar / parašė Dėdė. 1906. Vilnius: Šviesos b-vė

Stražnickas, J. Žygis. 1999. *Steponas Kairys – inžinierius, mokslininkas, kūrėjas*. – Kaunas: Technologija

Sujeta, A. 1900. Iš Japonijos : [JAV lietuvių kareivio įspūdžiai]. A. B. Sojeta. *Vienybė lietuvininkų*. Rugs. 19 (Nr. 38)

Žebrys, J. 1891. Japonijos mučelninkai : [apie katalikų misionierių veiklą]. *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga*. Nr. 7–23.